

HUMANİTAR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ VƏ ONUN HÜQUQİ BAZASI

*Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Ə.Ə.Kazımov
müəllim E.İ.Əhmədova
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti*

Açar sözlər: *konstitusiyaya, daxili sular, konvensiya, təbii resurslar, hüquq pozma, ekoloji tarazlıq*

Müasir dünyada ətraf mühit məsələləri, o cümlədən iqlim dəyişməsi problemləri dünya birliyinin, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Son zamanlar bu məsələlər daha da aktuallaşıb. Zəngin təbiətə malik Azərbaycan dövləti də ekoloji problemlərin, xüsusilə sahə ilə bağlı hüquqi bazanın yaradılmasını və onun daim təkmilləşdirilməsini diqqət mərkəzində saxlayır.

1993-cü ildən başlayaraq ölkə rəhbərliyi və parlamentin tərəfindən, digər sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühit və təbiətdən istifadə ilə bağlı milli qanunvericiliyin yaradılması işinə xüsusi diqqət yetirildi.

Ümummillə lider Heydər Əliyev ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətin qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə sahəsində hüquq bazanın, ilk növbədə müasir tələblərə Avropa standartlarına cavab verən normativ hüquqi aktların tez bir zamanda yaradılmasına önəm verirdi. Məhz bunun nəticəsi idi ki, onun sədrliyi ilə yeni Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan komissiya tərəfindən işlənmiş və 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasında sözü gedən hüquq sahəsi bir neçə maddə və müddəalarla öz əksini tapmışdır.

Həmin Konstitusiyanın 11-ci maddəsində qeyd edilir ki,^[1] Azərbaycan Respublikasının daxili suları Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi, Azərbaycan Respublikasının üzərində hava məkanı Azərbaycan Respublikası ərazisinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

14-cü maddə ilə isə müəyyənedilir ki, təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafələrinə xələl gətirmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur.^[1] 39-cu maddə hər bir vətəndaşın sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu tənzimləyir^[1].

I Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır. II Hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquq pozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır.

Bu maddə ilə verilən hüquq özündə bir neçə prinsipi əks etdirir:

- Konstitusiyaya normasında istifadə olunan mənavi prinsip;

- Ətraf mühitə dair obyektiv qanunvericilik sisteminin yaradılması prinsipi;

Vətəndaşın, dövlətin ətraf mühiti əlverişli, sağlam vəziyyətdə saxlamaq prinsipi. Bu maddədə təsbit olunan hüquq beynəlxalq insan hüquqları kateqoriyasına daxildir və ölkə ərazisində olan vətəndaşlara, əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hamısına aiddir.

Şərh edilən maddənin 2-ci hissəsində iki hüquq nəzərdə tutulur:

- Ətraf mühitin əsl vəziyyəti barədə məlumat toplamaq hüququ;

- Ekoloji hüquq pozma nəticəsində insan sağlamlığına və əmlakına dəymiş ziyanın əvəzini almaq hüququ. Birinci halda söhbət insanın konkret fəaliyyətinin nəticəsi olaraq və ya təbii fəlakət nəticəsində yaranmış əlverişsiz durum haqqında həqiqi məlumat alınması hüququndan gedir.

Maddə 78. Ətraf mühitin qorunması. Burada qeyd olunur ki, ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur. Göründüyü kimi konstitusiyaya ətraf mühitin mühafizəsini bir borc, vəzifə kimi hamının və hər kəsin qarşısında qoyur. Əgər 16-cı maddə təbiətin, ətraf mühitin qorunmasını dövlətin vəzifəsi kimi qoyursa, 78-maddə onu vətəndaşın, hər bir şəxsin Konstitusiyaya vəzifəsi kimi müəyyənləşdirir. Konstitusiyada təsbit olunmuş müddəalara əsasən sonrakı illərdə sahənin əsas qanunları və qanunaltı normativ hüquqi aktları qəbul edildi. Sahənin əsas (ana) qanunu "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" qanundur (1999)^[3]. Həmin sənəd ətraf mühitin, təbiət və onun əsas komponentlərini, təbii ehtiyatlardan istifadəni əhatə edən çərçivə prinsipləri və hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsini müəyyənləşdirir. Kompleks halda bu qanunu "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" (1999) və "Hidrometeorologiya haqqında" (1998)^[4] qanunlar tamamlayır.

Ətraf mühitin spesifik sahələrinin – ekosistemləri və biomüxtəlifliyi kompleks şəkildə "Meşə məcəlləsi" (1997), "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" qanun (2000) tənzimləyir.

Nəzərə alaraq ki, ölkəmiz su ehtiyatları az olan regiondur, bu baxımdan dövlətimiz su sektoruna

və bu təbii sərvətin qanunvericilik bazasına xüsusi önəm verir.

Bu sahə üzrə hüquqi münasibətləri “Su Məcəlləsi” (1997), “Su təchizatı və tullantı suları haqqında” (1999) “Meliorasiya və irriqasiya” haqqında (1996), “Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” qanunlar tənzimləyir. Ölkənin təbii atmosfer məkanı və onun mühafizəsi sahəsində əsas qanunvericilik aktı “Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında qanundur”. Həmin qanun 2001-ci ildə qəbul edilib.

İkinci halda bu hüquq ekoloji hüquqpozma baş verən şəraitdə təzahür edir. Maddənin ikinci hissəsindəki “Hər kəs” ifadəsi bütün fiziki və hüquqi şəxsləri nəzərdə tutur.

Ətraf mühit məsələlərinə xüsusi əhəmiyyət verən Azərbaycan dövləti, ölkə prezidenti İlham Əliyev cənabları tərəfindən sahənin qanunvericilik bazasının daha da gücləndirilməsi məqsədilə mütəmadi tədbirlər görülür. 2009-cu ilin martında keçirilən ümumxalq səsverməsində (referendumda) konstitusiyanın sözü gedən 39-cu maddəsinə ətraf mühit sahəsində Azərbaycanın qoşulduğu Beynəlxalq konvensiyaların tələblərindən irəli gələn çox mühüm III-IV hissələr əlavə olundu.

Həmin əlavələr aşağıdakı məzmunadadır:

III. Heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz.

IV. Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanmasına, yabanı bitkilərin (floranın) və vəhşi heyvanların (faunanın) qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir.

Həmin əlavələr ətraf mühit sahəsində ölkə qanunvericiliyinin beynəlxalq və Avropa ekoloji hüququna harmonizasiyası istiqamətində mühüm konstitusion addım kimi dəyərləndirilməlidir.

Sağlamlığın qorunması hüquqi adlanan 41-ci maddənin III hissəsində insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən

vəzifəli şəxslərin qanun əsasında məsuliyyətə cəlb edilməsi müəyyənləşdirilir.

Həmin məsuliyyətin hədləri və dərəcələri qüvvədə olan müvafiq normativ hüquqi aktlarda öz əksini tapır. Zəngin təbiəti olan ölkəmizin florası bir neçə qanunla tənzimlənir: “fitosanitar nəzarəti haqqında” (2006), “toxumçuluq haqqında” (1997), “Taxıl haqqında qanunlar” (2000) və digərləri¹⁵

Ölkə faunası “Heyvanlar haqqında” (1999), “Balıqçılıq haqqında” (1998), “Ovçuluq haqqında” (2004), “Baytarlıq haqqında” (2005) və bu qanunlara uyğun qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Beynəlxalq ekoloji hüquq ətraf mühitə dair məlumat əldə etmək məsələsinə xüsusi önəm verir. Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq bu prinsipi Konstitusiyaya (Maddə 39) daxil etmişdir. Azərbaycan bu sahədə beynəlxalq sənəd olan Orxus konvensiyasına qoşulmuşdur (1999)¹⁶ və bu konvensiyanın tələblərindən və Konstitusiyadan irəli gələn iki qanun qəbul etmişdir: “Ətraf mühitə dair informasiya almaq barədə” (2002), “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” (2002).

Bütövlüklə bu günə kimi ətraf mühit, təbii ehtiyatlar və onlardan istifadə sahəsində 30-dan çox qanun qəbul edilmişdir.

Konstitusiyanın 148-ci (II – hissə) və 151-ci maddələrinə əsasən Azərbaycan dövlətinin qoşulduğu və ratifikasiya etdiyi beynəlxalq konvensiyalar, iki tərəfli və çox tərəfli müqavilələr və digər sənədlər ölkəmizin qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsidir və ölkə ərazisində milli qanunvericiliklə eyni (ayrı-ayrı hallarda) üstün qüvvəyə malikdir.

Bu gün ölkəmiz ətraf mühit və təbii ehtiyatlar sahəsinin hüquqi tənzimlənməsinin beynəlxalq hüquqa və Avropa qanunvericiliyinə yaxınlaşdırmaq üçün müvafiq tədbirlər görür. Müstəqil dövlət olaraq Azərbaycan Avropa ittifaqı, digər Avroatlantik strukturlara, başqa sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühitə dair məsələlərdə də uğurla əməkdaşlıq edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı: “Qanun” 2016.s.91
2. Əsədov A., Axundzadə D, Quliyeva Z. “Ekologiya hüququ”, Bakı:1999 s. 396
3. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” “Qanun” Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik Toplusu, 1999-cu il №3 maddə 16
4. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanun. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu, 1999-cü il № 1 maddə 56
5. “Fitosanitar”, “Taxıl” və “Toxumçuluq haqqında” qanunlar. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001 № 7 maddələr 13, 46.
6. “Ətraf mühitin mühafizəsinə dair” Orxus Konvensiyasının materialları, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2000-ci il № 5 maddə 46.

Environmental protection and its legal base in the Republic of Azerbaijan

*Phd. Ə. Ə. Kazımov
Teacher E.Ahmadova*

SUMMARY

Key words: *constitution, internal waters, convention, natural resources, offenses, ecological balance*

The authors of the article gave a number of interesting proposals, referring to the constitutional norms of the protection of the environment in the Republic of Azerbaijan and the laws adopted recently by the state. The authors have also provided a broad overview of international experience in the field of environmental protection.

Доктор философии по праву А.А Кязимов

*Ə. Ə. Kazımov ,
преподаватель Е.И. Ахмедова
Азербайджанский государственный аграрный университет*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: *Конституция, внутренние воды, конвенция, естественные ресурсы, правонарушения, экологическое равновесие*

Авторы статьи раскрывают конституционные и правовые основы охраны окружающей среды в республике. Важное место отводится статьям конституции, которые непосредственно посвящены вопросам охраны природы и природных ресурсов. Делаются определенные ссылки на положительный опыт ряда государств Европы в вопросах охраны окружающей среды.